

LITTERATUR
ÆSTETIK
SPROG

Diskussion af
Ole Togeby's disputats
PRAXT Pragmatisk tekstteori 1-2

Institut for nordisk sprog og litteratur
Aarhus Universitet

Stikordsregisteret er alt for tilfældigt og mangelfuldt. Fx er der 3 henvisninger til *tekst*, men bare ikke til side 34, hvor selve definitionen står.

Der er også en del fejl og mangler i litteraturlisten. Fx henvises der p. 111 i en fodnote til Aage Hansens disputats *Bestemt og ubestemt substantiv*, men denne titel er ikke med i litteraturlisten bag i bind 2; her finder man kun Aage Hansens *Moderne dansk* – i øvrigt galt alfabetiseret: *aa* (i *Aage*) kommer sidst, ikke først i alfabetet.

Af trykfejl er der væsentlig flere end hvad der fremgår af de udelte trykfejlsister. Fejlene er faktisk strøet ud over værket som parmesanost over en pizza. Noget af det værste er fejl i skemaer, fordi der her praktisk taget ikke er nogen redundans. Se fx p. 197, hvor der står at de såkaldte *bindere* i skemaerne nedenunder er placeret i cirkler eller kasser. Men der er ingen cirkler og kasser, og det er meget belastende for en læser, der som jeg ikke er skemafreak.

Når jeg afslutter dagens nervepirrende, men festlige show med pedantisk at brokke mig over trykfejl, er der det perspektiv i det at jeg ønsker dig mange nye oplag og udgaver, men uden trykfejl!

DISPUTATSFORSVAR

Af *Ole Togeby*

Det følgende er ikke nødvendigvis det jeg faktisk sagde ved forsvarshandlingen af min disputats *PRACT*, men snarere det jeg gerne ville have sagt - jeg havde jo ikke noget manuskript for hvad jeg sagde. Svarene er ordnet efter emner, og jeg angiver hvilke opponenter det er svar til. Emnerne er følgende:

Om tallet 5

Om begrebet 'diskurs'

Om begrebet 'tekst'

Om begrebet 'fiktion'

Om begrebet 'kontekst'

Om begreberne 'forståelighed' og 'kanal'

Om begrebet 'relevans'

Om begrebet 'det ubevidste'

Om begreberne 'information', 'syntaks' og 'konneksion'

Om begreberne 'grammatisk afhængighed' og 'imperativ'

Om begrebet 'letledsplads'

Om tallet 5

Svar til Mette Kunøe, Peter Harder og mange flere

Jeg tror ikke på at verden, tekster eller kommunikation er femkantet. Jeg må desværre skuffe mange, men jeg er ikke naiv modelrealist - og jeg tror ikke at en tekst har form som et pentagram.

Pentagrammet er en metafor for en tekst - præcis som alle andre modeller er metaforer, og præcis som selve ordet *tekst* oprindeligt var en metafor for 'en sammenhængende ytring', en metafor der markerede at ytringen er flettet eller vævet sammen af mange tråde.

En metafor er jo en ytring hvor afsenderen vellykket henviser til komplekse ting og forhold i én sammenhæng, med ord som i en anden sammenhæng henviser til simple ting og forhold af en anden art, for at det første skal opfattes i lighed med det andet. Metaforer fremhæver på denne måde visse træk ved det der skal beskrives, og skjuler andre.

Pentagrammet fremhæver som metafor for tekster det komplette og afsluttede ved dem. Ligesom alle kan genkende et pentagram som en perfekt stjerne uden at tælle spidserne fordi den er en komplet og fuldkommen figur, således er en tekst også komplet; man ved når den er færdig - også uden at tælle antallet af sætninger. Teksten er en komplet og fuldkommen enhed. Pentagrammet som metafor skjuler på den anden side at en tekst er et forløb i tiden, og ikke en ting.

I virkeligheden bruger jeg dog ikke pentagrammet som metafor for en tekst, men snarere 'det at tegne et pentagram' som metafor for 'det at ytre en tekst'.

Derfor er citatet om Karen Blixen meget centralt for min model, det lyder jo således: Den anden (kommentar) gik dybere og drejede sig om historiens væsen. Hun (Karen Blixen) tog et stykke papir og tegnede med en streg et pentagram: "Sådan," sagde hun, "ser historien ud, afsluttet i sig selv. Der kan intet lægges til og intet trækkes fra."

Aage Henriksen 1984; *De Ubændige*, side 135, Gyldendal, København.

Denne metafor fremhæver mange ting ved det at ytre tekster som jeg synes er væsentlige: en tekst er ikke en ting, men en afgrænset og komplet gestalt i tid. Den har en afsluttedhed og en prægnans som man ikke kan gøre rede for ved blot at beskrive dens dele. Metaforen skjuler til gengæld at tekster er redskaber til noget andet, for en femstjerne tegner man ikke for at henviser til og beskrive noget andet.

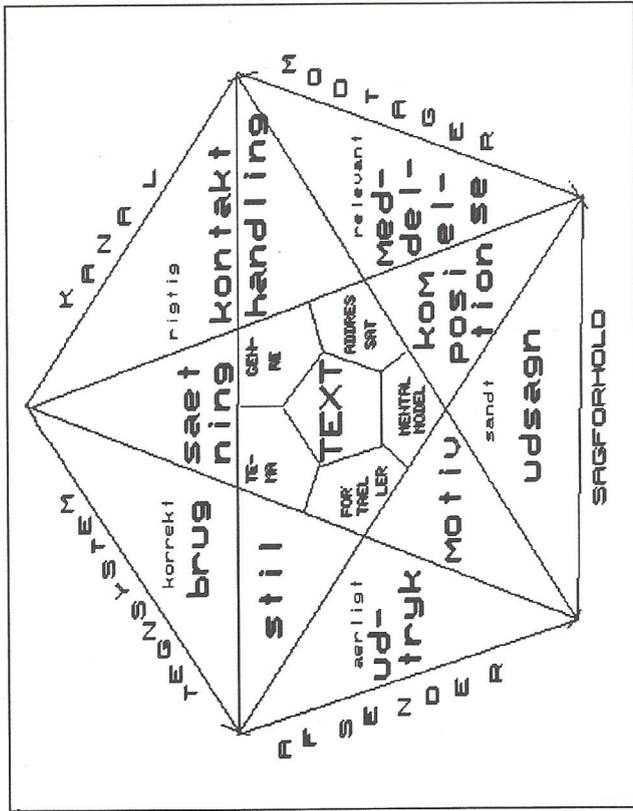
Derfor er det dybeste lag i metaforen følgende: det at beskrive hvorledes enhver med fri hånd og i én streg kan tegne et komplet pentagram som en fuldkommen figur med det gyldne snit, er et billede på hvorledes videnskaben beskriver at enhver uden at tænke over det kan ytre en tekst med indhold og udtryk, vellykkede funktioner, passende stil, fuldkom- menhed og kompletthed. Det er det jeg prøver at forklare i slutningen, kap. VII *Helheden*. Når det således er slået fast at pentagrammet er model, ikke for en tekst, men for hvorledes videnskaben skal beskrive hvorledes folk producerer og tolker tekster, kan jeg svare på Mette Kunøes spørgsmål: *Hvorfor skal det være fem?* Det skal det fordi de teoretikere der mener at man kun skal undersøge tekster ud fra to (Hjelmslev), tre (Bühler, Halliday), eller

fire (Halliday) sider, tydeligvis ikke laver udtømmende beskrivelser af deres emne; de mangler at beskrive væsentligste sider af de sproglige tekster. Og de teoretikere der mener at de skal beskrive sproglige tekster ud fra seks (Roman Jakobson) eller syv (Hymes, Beaugrande og Dressler) sider, viser sig at tale om de samme fænomener under to forskellige navne. Begrundelsen for lige fem takker på stjernen, fremgår således af kapitel I.B. *Andre modeller*: At beskrive tekster ud fra færre sider end fem er ufuldstændigt, at beskrive tekster ud fra flere sider er overkomplet.

Et pentagram er nu - som model for hvorledes man videnskabeligt kan beskrive hvorledes folk ved hjælp af tekster kommunikerer i tid om emner - velegnet fordi det tillader en mangedimensionel fremstilling. Der er for det første de fem sider som beskrives ved de fem faktorer: *afsender, sagforhold, modtager, kanal og sprog*. For det andet kan man på hver af disse fem sider skelne mellem fem lag: *faktoren*, den instans i kommunikationssituationen som er bestemmende for kommunikationen, *funktionen* som er forholdet mellem faktoren og den tidsafgrænsede proces som kaldes *teksten*, *kravet* som er den fordring der stilles til teksten for at den skal fungere i forhold til faktoren, *komponenterne*, som er de lokaliserbare dele af teksten som muliggør at teksten opfylder sin funktion i forhold til faktoren i situationen, og *aspektet*, det billede der er i teksten af den tilsvarende faktor.

Teksten har fx den funktion 'at være udtryk for' faktoren 'afsender'; og det krav der stilles til teksten for at den skal fungere på denne dimension er 'ærlighed'. De komponenter i teksterne der muliggør at teksten fungerer på denne måde er 'stilen' og 'motivet', og det aspekt ved teksten der inde i teksten udgør et billede af faktoren 'afsender' er 'fortælleren'. Og således kan man gå rundt på alle de fem spidser i pentagrammet og finde faktor, funktion, krav, komponent og aspekt. Pentagrammet er således som model hensigtsmæssig, fordi den præcist beskriver forholdet mellem 25 forskellige deldiscipliner i tekstteorien.

Pentagrammet har også den egenskab at det kan indskrives i en pentagon og samtidig selv danner en pentagon i sit indre. Dette er en udmærket metafor for det forhold at man i tekster kan tale om selve den tekst som man taler ved hjælp af - også kaldet sprogets refleksivitet. Pentagrammer er - som sproglige tekster - refleksive, de kan indeholde beskrivelser af sig selv.

Nu spørger Peter Harder om 'sprogbrugsfunktionen' nu også har samme ontologiske status som 'udtryksfunktionen' og 'meddelelsesfunktionen'. Om det altså er rimeligt at fremstille forholdet mellem de fem takker som symmetrisk, således som jeg med pentagrammet udtrykkeligt gør.

Det er rigtigt at begrebet 'funktion' kun kan defineres i forhold til en betragter og en hensigt. Helt grundlæggende opfatter jeg tekster som midler, redskaber, eller et medium for sprogbrugerne til at overføre deres tanker til modtagerne - eller måske bedre: oversvømme modtagernes bevidsthed med deres tanker. Alle tekstlige funktioner er funktioner set fra sprogbrugerens perspektiv og hensigter. Teksten har således den funktion at være 'udtryk for' afsenderens hensigt, 'udsagn om' den verden som sprogbrugerne går ud fra at de har fælles, 'meddelelse til' modtagerne således at de deler tekstens indhold med afsenderen, 'kontakt gennem' kanalen (forstået som social relation i den institutionaliserede situation).

Problemet er nu om man også kan sige at det er *funktionelt* at teksten er 'brug af' det sprog som eksisterer uafhængigt af den enkelte afsender og modtager, men som de skal

have kendskab til. Kan man virkelig sige at afsender og modtager bruger teksten til at bruge sproget?

Ja, jeg vil fastholde at det er en funktion på linje med de andre. Det hænger sammen med at emnet for mine undersøgelser i og for sig ikke er sproget, men teksten. Det er min opfattelse at sproget ikke eksisterer uafhængigt af de tekster hvori det bruges. I modsætning til glossematikens opfattelse af forudsætningsforholdet mellem sprogbygning og sprogbrug, og på sin vis også i modsætning til al mulig anden sprogvidenskab der hypotetiserer sproget, antager jeg at sproget kun har eksistens når det bliver brugt. Enhver tekst har derfor den ekstra funktion at sprogbrugerne holder sproget ved lige ved at bruge det.

Denne - indrømmet: lidt søgte - formulering gør det så naturligt at opstille det krav at teksten skal være 'korrekt' brug af sproget. Og det er jo helt oplagt et krav til tekster helt på linje med de andre krav om 'ærlighed', 'sandhed', 'relevans' og 'rigtighed'. Korrekthed er faktisk det krav som man bruger langt mest tid og energi på i skolens sprogundervisning. Men det er jo også et sted hvor man ser det som sit formål at holde sproget ved lige, snarere end at kommunikere ved hjælp af det; min opfattelse er måske ikke så søgt alligevel.

Om begrebet 'diskurs'

- eller: er en samtale som i Holbergs *Erasmus Montanus* én tekst?

Svar til Jacob Mey og Erik Hansen

Min afhandling har som emne tekster eller ytringer, og ikke samtaler. 'En tekst', som jeg bruger synonymt med 'en ytring', er defineret som én aktualiseret kommunikativ handling. Det betyder at en tekst kan bestå af flere sætninger, nemlig hvis de alle er dele af den samme handling. Er det, som i samtaler, forskellige personer der handler på skift, er det, efter definitionen, forskellige tekster.

Mallings *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* (1777) er således én tekst, fordi alle sætningerne, afsnitene, kapitlerne og "småteksterne" er midler i forbindelse med én intention hos én person. Holbergs *Erasmus Montanus* er på samme måde én tekst - selv om den kun består af replikker i en samtale. Det er fordi det jo ikke

Tesen i min afhandling er nu den at der skal være overensstemmelse mellem 'hovedaktørerne i diskursen', dvs. faktorerne i situationen, og deres repræsentation i teksten, dvs. de fem tekstlige aspekter. Denne overensstemmelse mellem faktor og aspekt kalder jeg hhv. *ærlighed*, *sandhed*, *relevans*, *rigtighed* og *korrekthed*.

Kernen i min afhandlingen er således relationerne mellem situation og tekst, og jeg kan derfor helt afvise Jacob Mey's kritik: "*Hvor brugereren af præses opfattes som et "aspekt" ved tekstproduktionen, hhv. som "fortæller" og "adressat", betragter jeg (Jacob Mey) producent og konsument som hovedaktører i diskursen*". Selvfølgelig er afsender og modtager hovedaktører i diskursen; det jeg undersøger er forholdet mellem producent og fortæller (billedet af producenten i teksten), forholdet mellem konsument og adressat (billedet af konsumenten i teksten) - og det må jo være kernen i en pragmatisk tekstteori.

Om begrebet 'tekst'

Svar til Rolf Reitan.

Det er rigtigt at jeg stipulerer en definition på termen 'en tekst' som ikke nøjagtigt dækker dagligsprogets brug af ordet. Det er fordi dagligsprogets ord *tekst*, som alle andre ord i dagligsproget, er mangetydigt; ordet kan efter Nudansk Ordbog betyde: 'en bogs hovedindhold', 'kort stykke fra et værk', 'bibelsted', 'ordlyden' eller 'meget stor skriftstørrelse'.

Jeg har prøvet på at lave en videnskabelig definition på i hvilken af disse bemærkelser jeg vil bruge ordet. Mit begreb 'en tekst' er defineret som følger:

(4.1)

En tekst er en aktualiseret kommunikativ handling; den er på én gang 1) korrekt og forståelig brug af tegnsystemet (dvs. sammenkædning af tegn fra ét system af tegn som hver især har en udryksside og en indholdsside), 2) ærligt udtryk for én intention fra en afsender, 3) sandt og kohærent udsagn om ét sagforhold, 4) en sammenføjet meddelelse relevant i forhold til én interesse hos en modtager, og 5) rigtig, retfærdig og taktfuld fysisk kontakt gennem én kanal.

er en samtale der har fundet sted i virkeligheden, men en samtale der er redigeret og arrangeret for at udtrykke én hensigt - nemlig Holbergs.

I *Praxt* bruger jeg enkelte replikker fra stykket som eksempler på tekstør eller ytringer, men det er kun fordi det er korte og klare - og velkendte - eksempler på replikker i en samtale hvor alle kender og har adgang til konteksten, og jeg ser i analysen bort fra at de også alle er arrangeret til en helhed af forfatteren.

At en tekst defineres som én sproghandling, betyder også at en virkelig samtale mellem flere personer, en filosofisk diskussion over flere år mellem flere forfattere, generelt: en diskurs, betragtes som en enhed (på højere niveau) af flere tekstør eller ytringer.

Nogle emner, som hører til pragmatikkens behandling af diskurser, har jeg ikke behandlet i *Praxt*, nemlig de der ikke har overvældende betydning for de i diskursens indgående ytringers tolkning, fx turtagningsprincipper, og klassifikation af tekstproducerende institutioner.

Men mange andre pragmatiske fænomener, fx konsensus, afsenderens hensigt, modtagerens forudsætninger og baggrundsviden, modtagerens interesser, kanalen, sproget, sagforholdet (dvs. emnet), er selvfølgelig dele af situationen og diskursen, men de har samtidig overvældende, og forskellig, indflydelse på tolkningen af hver enkelt ytring i diskursen og derfor inddrager jeg dem - som kontekst for den enkelte tekst.

Det kan jo nemlig heller ikke nægtes at en samtale består af enkelreplikker, en debat består af enkeltindlæg, og generelt at en diskurs består af enkeltytringer eller enkelttekster. Derfor vil læren om tekster være en del af læren om diskurser eller samtaler. Jeg har valgt at sige hvad jeg finder nødvendigt om tekster. Det er klart hvis min afhandling havde været om diskurser, så skulle jeg have sagt alt hvad jeg siger om tekster, plus alt det der gælder diskursen som helhed, uden at det gælder specielt for den enkelte tekst. Det synes jeg ikke jeg havde plads eller tid til, og derfor har jeg valgt kun at tale om tekster ikke om diskurser - og det må vel være et legitimt valg.

Men min teori er en pragmatisk teori om tekster, dvs. den handler om forholdet mellem den enkelte tekst og den situation den bliver til i. Situationen er beskrevet ved de fem faktorer: *afsender*, *sagforhold*, *modtager*, *kanal* og *sprog*. Inde i teksten er disse i forhold til teksten ydre faktorer, beskrevet eller repræsenteret ved de fem tekstlige aspekter hhv. *fortæller*, *mental model*, *adressat*, *genre* og *tema*.

Jeg definerer "en tekst" som en begivenhed hvor der udbredes bevidsthed fra den ene til den anden. Hvis man vil inddrage ikke blot tekstens udtryk og tekstens indhold, men også tekstens tekstlige kontekst (sætningerne før og efter), og tekstens situationelle kontekst (afsenderens hensigt og modtagerens baggrundsviden og interesser), er det nødvendigt at definere en tekst som en unik begivenhed i historiens gang, og ikke som en ting der bruges igen og igen, eller som en ting der kan mangfoldiggøres.

Denne definition er ikke helt som nogen af dagligsprogets betydninger, men ligger dog inden for de grænser som dagligsproget sætter for tekster. Men det der her er defineret som "en tekst", er ikke - som Rolf Reitan siger - "meget meget langt fra det vi i indoeuropæiske sprogsamfund sædvanligvis forstår ved "tekst"". De fleste af de fænomener som folk almindeligvis kalder *en tekst*, vil jeg også kalde *en tekst*, jeg kalder en mundtlig replik for *en tekst*, jeg kalder en roman for *en tekst*, og jeg kalder et brev for *en tekst*.

Jeg bestemmer - som Rolf Reitan også siger - "en tekst som en art begivenhed eller handling, i hvilken der iøvrigt indgår *bevidsthed* som et væsentligt kendetegn".

Hvis man tager en mundtlig tekst, en replik, som eksempel, er min sprogbrug (*at fænomenet en tekst medfører udbredelse af bevidsthed fra den ene til den anden*) ikke særlig langt fra den vi anvender i dagligsproget. Tag mit eksempel fra Watzlawicks *Pragmatics of Human Communication*¹⁾.

Visitor: Good afternoon, I have an appointment with Dr. H. My name is Watzlawick
<VAHT-sla-vick>.

Receptionist: I did not say it was.

Visitor: (taken aback and somewhat annoyed): But I am telling you it is.

Receptionist: (bewildered): Why then did you say it wasn't?

Visitor: But I said it was!

(Det der er sket er at receptionisten tror at den besøgende siger: *My name is not Slavic*, og så tror hun om ham at han er dum, mens han tror om hende at hun er ond.)

Det vi taler om er ikke ordene på papiret, men om den begivenhed der har fundet sted i Californien en eller anden gang - og som kun har fundet sted én gang. Kan man sige at Watzlawick i situationen har produceret *en tekst med udtryk og indhold*, når han i situationen mente at han hed Watzlawick, mens hun forstod at hans navn ikke var slavisk? Efter min mening kan man ikke. Her er sket en misforståelse. Den ene har lavet et *tekstforløb*, dvs. et forsøg på at udbrede sin bevidsthed, men det lykkedes ikke.

Dette gælder selvfølgelig på samme måde for skriftlige tekster. Når man kører ad landevejen fra Fåborg til Svendborg ligger der på venstre side af vejen et temmelig lille hus med et malet skilt hvorpå der står: *SOLITKON*. Det har beboerne antagelig sat op for at fortælle andre mennesker - og nok også dem selv på et senere tidspunkt - hvad deres hus hedder. Men som andre mennesker der har navn på deres huse, som fx *Home*, *Grantly*, *Strandhytten*, *Årstedet*, har de nok også villet kommunikere til læserne af deres skilt: hvilke følelser de har til deres hus, hvad der er særligt ved deres lille hus.

Umiddelbart vil man kalde det en tekst - i dagligsproget og efter min definition - men senere vil man - i dagligsproget og efter min definition - alligevel undre sig over hvad det betyder; er sproget brugt korrekt? Hvad er indholdet af dette udtryk? Hvilket sprog er det skrevet på, latin eller græsk? Og på dette punkt tror jeg de fleste vil hælde til at den præcise betegnelse for dette fænomen er at det er et *tekstforsøg*, for de har ikke fået overført hensigten eller meningen eller indholdet med udtrykket; de har ikke fået bonus for deres møje med at male skiltet.

Hvis man kører tilbage fra Svendborg til Fåborg læser man bogstaverne på skiltet baglæns og ser at der står: *NOK-TIL-OS*. Nu er det lykkedes - vi har fået oplysning; de har fået udbredt deres bevidstheds lys til os - og nu fungerer det - når en af jer kører ad landevejen mellem Fåborg og Svendborg - som en tekst.

Nede på de etruskiske grave i Orvieto står der skrevet med noget der er, somme tider spejlvendt, runer, og der står fx på en af dem: *SAGUMUMIM*. Dette er efter min bedste overbevisning ikke en tekst, men antagelig *sporene af en tekst*. Vi ved ikke en gang om det er en mand eller en kvinde der er begravet. De har ikke udbredt deres bevidsthed til os.

Rolf Reitan forveksler her tekstens udtryk med selve teksten, som efter de flestes definition er enheden af udtryk og indhold. Det er tekstens udtryk der har varighed over tid (hvis det er skrift), som kan reproducere, mangfoldiggøres og forfalskes, ikke indholdet

1 Watzlawick, Paul, Janet H. Beavin, and Don D. Jackson: *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*, Faber & Faber, London, side 94.

og ikke enheden af udtryk og indhold i situationen. Det udtryk som Rolf Reitan tror er en tekst, er faktisk kun sporene efter en kommunikationsbegivenhed.

Det er således også efter min sprogfommelse noget vrøvl at tale om - som Rolf Reitan gør - "at skelne mellem 'tekster', der *indgår* i sprogbrugsbegivenheder, og så tekster, der *består af* sprogbrugsbegivenheder." Angiveligt skulle sådanne tekster være fiktionstekster. Selvfølgelig kan en fiktionstekst ikke bestå af sprogbrugsbegivenheder. En fiktionstekst kan henvise til, beskrive eller have som sit indhold, en sprogbrugssituation, men den kan ikke *bestå af* den. Fiktionsteksten er efter min mening den begivenhed at forfatteren fortæller tilhørerne sin historie.

Om begrebet 'fiktion'

Svar til Rolf Reitan.

Det er rigtigt at jeg ikke systematisk definerer eller beskriver fiktionstekster, men denne særlige kategori af tekster lader sig meget let, og meget præcist beskrive i den pentagrammatiske tekstteori, og er også blevet det rundt omkring i bogen. For ikke-fiktionstekster gælder det at der skal være overensstemmelse mellem en faktor og det tilsvarende aspekt (dvs. billedet inde i teksten af faktoren), og overensstemmelsen mellem afsenderen og fortælleren kaldes *ærlighed*, overensstemmelsen mellem sagforhold og mental model kaldes *sandhed*, overensstemmelsen mellem modtager og adressat kaldes *relevans*, overensstemmelsen mellem genre og kanal kaldes *rigtighed*, og overensstemmelsen mellem sprog og tema kaldes *korrekthed*.

På alle disse fem dimensioner kan man definere 'overensstemmelse' som det at modtageren opfatter at afsenderen har den intention med tekstens udtryksside at modtageren skal opfatte at der er overensstemmelse mellem aspekt og faktor (og at afsenderen også regner med dette).

Fiktion er nu defineret som afsenderens intenterede mangler på overensstemmelse mellem fortæller og afsender, mental model og sagforhold, adressat og modtager, genre og kanal, tema og sprog. Det er en kendt sag at jeg-personen i en roman ikke er identisk med forfatteren, at begivenhederne i romanen ikke skrives ind i en historiebog som kendsgerninger, at romaner hos adressaten forudsætter baggrundsviden som romanens læsere faktisk

ikke har, at den litterære institution er alle steder og ingen steder i vores samfund, og at forfattere har poetisk licens til at bruge sproget på andre måder end det er tilladt ved dansk stil til studentereksamen.

Fiktion er dog ikke brud på ærligheden, sandheden, relevansen, rigtigheden og korrektheden; for modtageren ved at afsenderen ved at modtageren godt ved at afsenderen intenderer at der ikke er overensstemmelse. Uoverensstemmelsen er overlagt og intersubjektiv. En fiktionsforfatter er således kun ærlig ved at være bevidst og accepteret uærlig. Hvis en forfatter i en fiktionstekst er for ærlig i normal forstand, bliver teksten som fiktion nedvurderet; den er en nøgleroman, eller tendentiøs. Disse forhold er forklaret og gennemgået omhyggeligt i kap IV A om Relevans.

Det man således kan sige om fiktion er - ikke at den *består af* sprogbrugssituationer - men at afsenderen med fiktion *henviser* modtagerne til, og for dem beskriver en sprogbrugssituation hvor en fortæller, som ikke er i overensstemmelse med afsenderen, kommunikerer noget indhold til nogle adressater, som ikke er i overensstemmelse med modtagerne. De virkelige modtagere kan så for underholdningens skyld, og af interesse for hvordan de i det hele taget tolker deres omverden (af filosofisk interesse), leve sig ind i adressatens rolle - *under forudsætning af at modtageren ikke er adressaten*. Modtagerne kan kun indleve sig hvis de ikke tror at de er identiske med helten eller adressaten i historien. Og dermed kan læserne, ved at opleve hvorledes en anden person (den fiktive helt eller den fiktive teksts adressat) tolker sin omverden, få et indtryk af hvorledes de selv kunne tolke deres verden anderledes end de gør.

Det Rolf Reitan her gør, er at forveksle tekstens indhold med selve teksten, som efter definitionen består af udtryk og indhold. Det jeg - i modsætning til Rolf Reitan - fastholder er således at teksten er enheden af udtryk og indhold, teksten er hveken udtrykket alene, eller indholdet alene, men enheden af udtryk og indhold.

Fiktionstekster kan selvfølgelig være gådefulde, og det er rigtigt at fiktionstekster på sin vis handler om, ikke hvordan verden er, men hvordan forholdet mellem en bevidsthed og verden er. Læserne prøver, ved at leve sig ind i heltens eller adressatens oplevelser i fiktionen, hvordan det er at tolke en anden verden end deres egne, og dermed hvordan et menneske i det hele taget forliger de indre drifter med de ydre krav.

Men min pointe er at fiktion er en aktivitet der står som et hellefyrt midt i den daglige verdens tætte trafik af praktiske tekster. Enhver fiktiv tekst må jo nemlig - for at den kan

tjene sit gådefulde formål - på forhånd, ved hjælp af den praktiske teksts instrumenter, signalere at den er fiktion. Fiktion er således en underafdeling af *tekster* - som er det som Rolf Reitan kalder *praktiske tekster*.

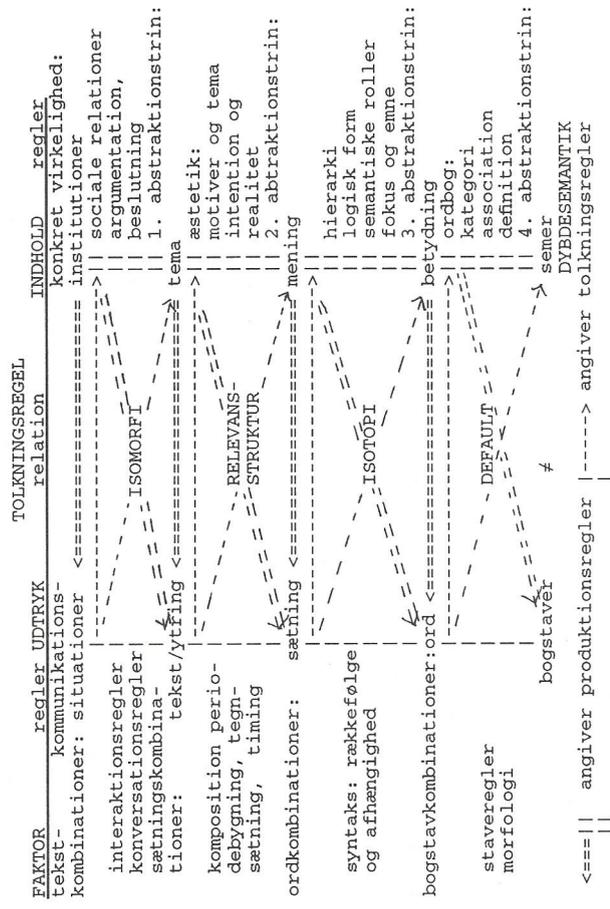
Det giver i min teori slet ikke nogen mening at sige - som Rolf Reitan gør - at *det psykotiske sprog mangler evnen til at skelne mellem udsigerens subjekt og udsagnets subjekt*. Sproget har i min sprogbrug ikke andet end et grammatisk subjekt - og det er næppe det der menes. Identifikationsfiguren (helten eller adressaten) i fiktionen (det som Rolf Reitan måske ville kalde *fiktionens subjekt*) er for mig blot en fælles leg for afsender og modtagere, en leg som de har aftalt på forhånd, nemlig ved fiktionskontrakten der institutionaliserer uoverensstemmelsen mellem afsender og fortæller, modtager og adressat. Psykotikeren skelner ikke mellem fortæller og afsender, adressat og modtager, og kan derfor heller ikke se om der er uoverensstemmelse mellem dem eller ej. Således er den pentagrammatiske model netop velegnet til at definere forskellen på fiktion og det psykotiske sprog. Fiktion er den intenderede uoverensstemmelse mellem afsender og fortæller, psykotisk sprog er en ubehjælpelig sammenblanding af afsender og fortæller.

Den pentagrammatiske model er således rammerne for en af de mest præcise definitioner af fiktion som man kan opstille. Det er rigtigt at det ikke er fremstillet samlet i min afhandling - men det er der som spredte bemærkninger rundt omkring i de forskellige kapitler.

Om begrebet 'kontekst'

Svar til Jacob Mey og Lars Heltoft

Det er rigtigt at jeg ikke bruger ordet *kontekst* meget - og det er på sin vis en fejl, for begrebet 'kontekst' er temmelig centralt i min teori. Jeg vil gerne illustrere det med et skema som desværre ikke er tegnet færdigt i den trykte bog: Side 159 skema (27.1) skal se således ud:

Skemaet viser de fem niveauer som jeg mener beskrivelsen af en tekst må tage hensyn til: bogstavernes niveau, ordenes niveau, sætningernes niveau, ytringernes niveau og situationernes niveau. Situationen består bl.a. af ytringer, ytringerne af sætninger, sætningerne af ord, ordene af bogstaver. Man kan i analysen og beskrivelsen tale om enheder på hvert niveau.

Det er nu i megen lingvistik og logik et aksiom at meningen med en enhed på et niveau er lig med summen af betydningen af delene på det lavere niveau og betydningen af måden de er kombineret på. Det kaldes *kompositionalitetshypotesen*.

Det er netop min tese at kompositionalitetshypotesen ikke er tilstrækkelig som forklaring af tekstlig kommunikation. Meningen med en enhed på et givet niveau er nemlig ikke blot afhængig af betydningen af delene på det lavere niveau og deres kombination, men også afhængig af hvilken rolle enheden spiller i den helhed på et højere niveau som den er en del af. Fx er meningen med en sætning ikke blot afhængig af betydningen af de ord som indgår i sætningen og meningen med måden de er kombineret på, men også af hvilken sproghandlingstype den ytring som sætningen indgår i, udgør i situationen.

Et godt eksempel på dette er sætningen: *Can you pass the salt*. Efter kompositionalityshypotesen skulle det være et spørgsmål med tolkningen: 'Er du i stand til at række mig saltbøssen?' Men som Searle har påvist, skal det tolkes som: 'Ræk mig saltbøssen!' fordi det i den situation hvori sætningen yres, er forudsat kendt at modtageren faktisk er i stand til det, således at det ikke er tæller som et spørgsmål, men som en opfordring.

Hvad Searle ikke beskriver, er dette at situationen (5. niveau) ikke blot betinger hvilken sproghandling (4. niveau) der er på spil, og hvilken sætningstype (3. niveau) der er tale om, men også betinger hvad ordene (2. niveau) betyder. Ytringen kan nemlig også - i en situation hvor man står foran en tur i en gammel jeep gennem en stor saltørken - tolkes således: 'Kan du passere saltørkenen?'.

De fænomener fra omgivelserne, fra helheden på et højere niveau, som tolkningen af en given enhed er afhængig af, kalder jeg hhv.: *isomorfi*, *relevansstruktur*, *isotopi* og *default*. Disse begreber er ganske simpelt dem jeg bruger mest plads på at diskutere. Det er dem der er de centrale emner i afhandlingen.

Det er derfor ikke rigtigt som Jacob Mey siger: *Mens kontekst er essentiel del af enhver pragmatisk sprogbetragtning, savner man hos præses en samlet indgående diskussion af dette vigtige begreb*. Hele afhandlingen er en samlet indgående diskussion af dette vigtige begreb - om end jeg ikke bruger ordet *kontekst*. Jeg kalder det *pragmatisk tekstteori*, *økologisk sandhedsteori*, *hermeneutisk cirkel* og *isomorfi*, *relevansstruktur*, *isotopi* og *default*.

Et godt eksempel på brugen af kontekst i tolkningen er det eksempel som Lars Heltoft tager frem: *hun sov ikke fordi hun var syg*. Enhver vil vist acceptere at den kan have to meninger, enten: 'hun sov ikke, og det fordi hun var syg', eller 'hun sov, men ikke fordi hun var syg'. Lars Heltoft spørger om min analyse ikke er *en ren cirkularitet*? *Det er den hvis der ikke er andre argumenter end betydningforskellen for placeringforskellen*.

For det første argumenterer Lars Heltoft helt bagvendt: det er udtryksforskelle (placeringforskelle) der markerer, og dermed er argument for indholdsforskelle (betydningsforskelle), og ikke omvendt. For det andet er der jo netop ikke nogen placeringforskelle på ordene i de to læsninger af sætningen. Man kan altså ikke komme til betydningforskellen på grundlag af nogen placeringforskelle.

Efter min mening kan sprogbrugeren i situationen alene på grundlag af sin viden om konteksten, dvs. situationen, afgøre hvad meningen med den tvetydige sætning er. Hvis afsenderen ved at modtageren på forhånd godt ved at hun var syg, er meningen: 'hun sov ikke'; ved modtageren på forhånd derimod at hun sov, er meningen: 'det var ikke fordi hun var syg'.

Det forslag til topologisk analyse af sætningen i de to læsninger som jeg bringer på side 133, skal således kun illustrere at syntaksen kan forklare hvorledes den samme ordstilling kan tolkes på to forskellige måder.

I øvrigt tror jeg ikke at min forklaring er særlig oplysende. Den bedste forklaring er vel den at man i den anden læsning opfatter *ikke fordi* som én konjunktion med modsætningstryk, og at der nødvendigvis efter denne læsning må komme en modsætningsfortsættelse: ... *men fordi hun havde fået sovepiller*.

Forklaringen er således følgende: rækkefølgen (topologien) giver mulighed for to strukturelle tolkninger; konteksten er bestemmende for hvilken én der sejrer. Syntaksen er tvetydig, konteksten afgør sagen.

Om begreberne 'forståelighed' og 'kanal'

Svar til Lars Heltoft og Mette Kunøe

Habermas' firkantede teori, hvor han skelner mellem de fire krav: forståelighed, vederhæftighed, sandhed og rigtighed, har jeg udvidet med et femte: relevans. Dette er selvfølgelig ikke nogen reduktion af Habermas fra erkendelsesteoretisk filosof til kommunikationsforsker. Det Habermas nogen steder kalder *rigtighed* og andre steder *relevans*, har jeg kaldt *rigtighed*. Og med dette begreb har jeg overtaget alt hvad Habermas lægger i det: det bedre arguments mærkelige tvangsløse tvang (§ 9), det refleksive argument (§ 78), talesituationsidealet (§ 77), den altid allerede foretagne forudantagelse af det kontrafaktiske taleideal (§ 77). Men jeg skælder nu Habermas ud for følgende:

1) Habermas har ikke gennemarbejdet forskellen på de almene idealforventninger (som han kalder *de universelle krav* og *implicit forudsatte almene kontekstbetingelser*) og den i den enkelte ytring specifikt hævdede gyldighed (som han kalder *de temabestemmende gyldighedskrav*). Det betyder at det sløres at det Habermas kalder *forståelighed* (og som jeg

kalder *korrekthed*), ikke er af samme karakter som hans tre andre krav. Der er ikke nogen specifik hævdede gyldighed svarende til *forståelighed*. Dette er kritik af Habermas for inkonsistens, måske blot i terminologien.

2) Habermas forstår ikke at der ud over kravene til afsenderen om anerkendelse af den normative baggrund, også er et krav om at teksten skal være relevant for den modtager der er i situationen. Dette er et krav til afsenderen om at teksten skal være *forståelig*, det vil sige i modsætning til Habermas - sige: 'uden at forudsætte nogen for modtageren ukendt baggrundviden', *informativ*, dvs. meddele noget for modtageren nyt, *have* modtagerens *interesse*, dvs. *være interessant* for modtageren, og *være i* modtagerens *interesse*, dvs. *være nyttig* for modtageren. Dette krav - som er Grices relevansmaxime - har Habermas slet ikke medtaget i sin teori. Det kan ikke være en reduktion af Habermas at føje kravet om relevans til hans 3 eller 4 øvrige krav.

3) Habermas synes - fordi han ikke skelner mellem modtager og kanal (institutionaliseret kommunikationssituation) - at blande kravet om relevans for den enkelte modtager sammen med kravet om rigtighed i forhold til bestående normer og værdier. Kravet om 'rigtighed' viser sig som et krav om overensstemmelse mellem 'genren' (billedet i teksten af kanalen) og den 'kanal' teksten faktisk forekommer i. Og kravet om 'relevans' viser sig som et krav om overensstemmelse mellem 'adressaten' (billedet af modtageren i teksten) og den virkelige 'modtager'.

Lars Heltoft synes ikke at have bemærket at jeg definerer 'kanalen' således at den svarer til det som han kalder *den institutionaliserede kommunikationssituation*. Kanalen er hos mig defineret ikke blot som det tekniske, men også det sociale arrangement, der gør kommunikationen mulig. Havde han det ville han jo ikke kunne anklage mig for følgende: *Genren er et billede af den institutionaliserede kommunikationssituation, ikke et billede af kanalen.*

Lars Heltoft blander også - som Habermas - rigtighed og relevans sammen når han hævder at *Den begrebsramme Ole Togeby sætter for rigtigheden og værdierne er grundlæggende mål-middel-relationer*. Nej, ganske vist kan 'relevans' beskrives som målrational: 'hvis du vil informere modtagere om noget, skal du ikke forudsætte noget de ikke ved'; men 'rigtigheden' = 'brug en genre der passer til situationen', er ikke målrational. Den er tværtimod transcendent: 'hævder du noget andet, har du allerede valgt en genre der passer til den situation vi er i nu'.

Om begrebet 'relevans'

Svar til Peter Harder

Peter Harder spørger om det kan passe at det er relevant, dvs. i modtagerens interesse, at modtage meddelelsen, når det ene barn skælder det andet ud for at være *en spasser*. Det jeg hævder, er at en ytring, for at tælle efter hensigten, skal være relevant, dvs. forståelig for modtageren (så den ikke forudsætter ukendte informationer), informativ for modtageren, og i modtagerens interesse(r).

Med det sidste mener jeg at modtagerne må forstå og anerkende hvad de skal bruge meddelelsen (informationen) til, førend de kan forstå selve meddelelsen. Afsenderen skal altså have en hensigt med at modtageren skal have oplysningen, og modtagerne må anerkende at de kan bruge oplysningerne efter hensigten før de kan modtage meddelelsen. Det er altså ikke en norm om hensynsfuldhed i informationsformidlingen, men et spørgsmål om at modtagere ikke kan og vil forstå meddelelser hvis de ikke forstår hvad hensigten er med at de skal have den.

Når Oswald i Ibsens stykke *Gengangere* i sidste scene siger: "*Mor, gi mig solen*". Så ved Fru Alving (hans mor) ikke hvad hun skal bruge denne oplysning til, og derfor tæller den ikke som kommunikation. Hun foretrækker faktisk ikke at forstå det, frem for at forstå det. Moderen slår derfor over i symptomal læsning og forstår i stedet at sønnen ikke er ved sine fulde fem (og det var jo ikke hensigten med ytringen). Oswalds ytring er ikke relevant, og derfor diskvalificeret som en tekst.

Når derimod den ene unge siger til den anden: *Din spasser!*, har den anden jo ingen problemer med at forstå og anerkende hvad hensigten med meddelelsen er — det er at håne. Og modtageren vil bestemt foretrække at høre (og forstå) hvad det er hun eller han bliver hånet for, frem for ikke at høre det - det er jo forudsætningen for at kunne svare igen med en stærkere hån, eller hvad det er det går ud på i den slags sprogspil. (Er modtageren faktisk spastiker, er situationen en anden, men det er stadig i modtagerens interesse at forstå hvad det er afsenderens hensigt at modtageren skal bruge informationen til, frem for ikke at forstå det.)

Generelt er en dårlig nyhed bedre end ingen nyhed, og hån og fornærmelser er bedre end ignorering. Relevanskravet har derfor også noget konstitutivt over sig - præcis som sandhedskravet. Sprogbrug ville være meningsløs hvis man ikke som hovedregel kunne

regne med at ytringer var relevante. De fem krav jeg har opstillet: ærlighed, sandhed, relevans, rigtighed og korrekthed, er således ikke krav om altruisme i omgangen med andre mennesker, men krav om samarbejde hvis man vil deltage i tankeoverførsel ved hjælp af sproglige tekster. Og de er konstitutive i den forstand at kommunikationen - tankeoverførslen ved hjælp af tekster - ikke ville kunne komme i stand hvis ikke begge parter i kommunikationen bestandig forudtager at disse krav overholdes - af dem selv og af samtalepartneren - uafhængigt af at de ofte - men ikke altid - kan være blevet skuffet i deres forudtagelse.

Om begrebet 'det ubevidste'

Svar til Rolf Reitan.

Med hensyn til begrebet 'det ubevidste' hersker der - ikke uventet - en del sprogforbistring; det er jo svært at tale om det man ikke ved noget om. Det er jo således temmelig forbiroster at Rolf Reitan få minutter efter hinanden om det ubevidste kan fremsætte to modsatte påstande; først siger han: *Alligevel hersker der en eller anden lovmæssighed i det ubevidste. (...) nemlig associationslovene: nærhed, lighed og kontrast.* Efter dernæst at have citeret mig for at skrive at jeg, OT, tænker mig at der er et sæt ubevidste tingsforestillinger, som nødvendigvis må være ordnet efter primærprocesserne, dvs. efter lighed og nærhed, men vel at mærke uden skel (side 713), skriver Rolf Reitan: *Lad det være sagt med det samme og uden videre omsvøb: Dette har intet med det fortrængt ubevidste at gøre, og grunden er den enkle, at det fortrængt ubevidste ikke er nogen latent orden af isotopisk ordnede tingsforestillinger. Det fortrængt ubevidste har ingen orden: man finder kun visse genkommende scener med enkle strukturer... Det fortrængt ubevidste er ikke et depot for sprogets semiske niveau, det er ikke et semisk, men et scenisk register. Og først og fremmest er det fragmenteret.*

Rolf Reitan kan ikke samtidig mene begge dele; enten er der en orden på grundlag af nærhed og lighed (men ikke kontrast) i det ubevidste, eller også er der ikke. Forbistringen må også bestå i at Rolf Reitan ikke forstår at jeg med *isotopi* netop forstår det fænomen at flere ord henviser til ting og forhold som hører hjemme i den samme scene. *Semisk*

isotopi er således efter min definition (side 183) hvad man med god ret kunne kalde scenisk.

Lidt senere siger Rolf Reitan: *Af præcis samme grund kan det fortrængt ubevidste ikke identificeres med et analogisk niveau i tekstproduktionsprocessen, hvis dette er kendetegnet ved holisme.* Forbistring igen. Hele min pointe er at en simultan tekstteori beskriver teksten som en balance mellem primærprocessernes sceniske sammenhæng og sekundærprocessernes strukturering af afsluttedhed. Helhed defineres af både sammenhæng og afsluttedhed; det analogiske niveau, de ubevidste primærprocesser, genererer efter min mening sammenhæng, men ikke orden og afsluttedhed, og er derfor ikke kendetegnet ved holisme.

Jeg opfatter teksten som det sted hvor personen (afsenderens 'jeg') forener driftenergiene, som kommer fra det ubevidste (jegets ubevidste), med kravet om at klare sig i den ydre verden (realitetsprincippet), herunder kravet om at udbrede sin bevidsthed over i hovedet på et andet menneske. Denne forening kan kun ske som en helhed, enhed og balance mellem modsatrettede kræfter. Teksten skal både kanalisere personens driftsenergi, og overholde alle sprogsamfundets krav til teksten om hvordan den fungerer som tankeoverførsel.

Mit emne er således ikke det ubevidste, som er Rolf Reitans emne, men teksten. Hvordan det ubevidste er opstået hos det spæde barn som det fortrængt ubevidste, kommer på sin vis ikke mig ved, for det spæde barn kan ikke producere tekster, blandt andet fordi det ikke har noget 'jeg'. Jeg har ikke brug for ordet *symbolisere*, og jeg bruger det slet ikke.

Forstår jeg Rolf Reitan ret - og det er tænkeligt at jeg ikke gør det - så er *symbolisering* noget der sker med det ubevidste indhold uden brug af noget udtryk. Dvs. Rolf Reitan opfatter teksten (symboliseringen) som et indicium for hvad det ubevidste er. Jeg interesserer mig for det ubevidste som en forklaring på hvad en tekst er. Erkendelsesinteresserne er modsatrettede.

Ordene *udtryk (signifiant)* og *indhold (signifié)* får derved nærmest modsatte betydninger i Lacan-inspireret sprogbrug og i sprogvidenskabelig sprogbrug. Det der hos Lacan kaldes *signifianter*, fx i frasen *en signifiants substitution for en anden signifiant*, kaldes i sprogvidenskaben for *indholdet (signifié)*. I sprogvidenskaben er *signifanten*, det sorte streger: en lodret med to stave til højre, to streger i en spids med en vandret stav i midten, og en

lodret med en bue og en skråstreg ned til højre. Er det det Lacan kalder "den paternelle metafor"? Det tror jeg faktisk ikke.

Alt hvad Lacan taler om er for sprogvidenskaben indhold. Når han taler om metaforer, handler det jo ikke - som i sprogvidenskaben og retorikken - om et forhold mellem udtryk og indhold, men om forholdet mellem to forskellige indhold, det ene indhold forveksles med det andet indhold uden at der er noget udtryk til stede.

Når man får skrællet sprogforbistringen af, tror jeg egentlig ikke at der er så stor forskel på Rolf Reitans og min opfattelse. Men der er et stort kommunikationsproblem. Jeg oplever at min afhandling for Rolf Reitan snarere har været et tekstforsøg end end et stykke kommunikation. Det som han skriver i en terminologi som er konsistent med Lacans, er - som jeg opfatter det - næsten det samme som jeg har prøvet at udtrykke i en terminologi som er konsistent med det jeg ellers skriver om: syntaks, semantik og sproghandlinger.

Det er i denne sammenhæng interessant at Freud i sine bøger om tekster, nemlig om drømmetydning, om hverdagslivets psykopatologi og om vittighedens og dens forbindelse med det ubevidste, fuldstændig afsår fra at bruge sprogvidenskabelig og retorisk terminologi. Sprogvidenskaben var jo ikke så strukturalistisk da Freud skrev, men retorikken havde et righoldigt inventar af termer til at betegne netop de processer som Freud havde brug for. Når han ikke brugte ordene *metafor* og *metonymi*, men i stedet brugte henholdsvis *symbolisering* for det første, og *forskydning og fortætning* om det andet, så var det vel fordi han ville undgå den forbistring som Lacan med sin skæve analogisering har belemret vores forskningsmiljøer med.

Om begreberne 'information', 'syntaks' og 'konneksjon'

Svar til Jacob Mey

Crux-spørgsmålet er nu: hvad er konneksjon - er det en semantisk eller en syntaktisk relation? (Jeg ser bort fra den måske uheldige identificering af det semantiske med "information" - denne sprogbrug må stå for præses' egen regning). Sådan spørger Jacob Mey kun fordi han ikke har læst mine definitioner omhyggeligt. Jeg identificerer nemlig ikke under nogen omstændigheder det semantiske med 'information'. Det er tværtimod min

bestræbelse at holde begreberne 'information', 'semantisk isotopi' og 'syntaktisk konneksjon' ude fra hinanden.

Begrebet 'information' defineres i kapitel IV A. *Relevans* side 431-522. Her skeines der i skemaet (69.24) side 493 mellem 4 forskellige former for information:

Information	kendt for modtageren	nyt for modtageren
eksplicit	emne	fokus
implicit	forudsætning	underforståelse

Begrebet information defineres udelukkende i relation til modtagerens baggrund og situation: er informationen kendt eller ny for modtageren, og er den eksplicit eller implicit tilgængelig for modtageren? Begrebet 'information' har således ingen lighed med begreberne 'semantisk sammenhæng' eller 'syntaktisk sammenkædning'. Begrebet 'information' bruges til at bestemme om en enhed, hvis indhold i øvrigt kan være semantisk eller syntaktisk bestemt, er kendt eller ny for modtageren i situationen.

Begrebet 'semantisk isotopi' defineres i kap II B. *Semantik* side 149-267, specielt i § 31 som korrespondancen mellem et af de divergerende (konkurrerende) semer i et ord med et af semerne i et andet ord i den samme aktualiserede tekst. Fx er der forskellige semantiske isotopier i *et højt tårn* og *et højt skrig*. Dette handler således alene om den semantiske sammenhæng (kohæsjon) i teksten, og det har ikke noget at gøre med modtagerens baggrundsviden og situationen, ej heller noget at gøre med den syntaktiske sammenkædning.

Begrebet 'syntaks' defineres i kap II A. *Sætningsbygning* side 91-148. Det handler om rækkefølgen og afhængigheden i forekomsten af de enkelte segmenter (led) inden for sætningen. Som syntaktisk teori handler sætningslæren om hvortledes sprogbruger i sprogdøvelsen ved at foretage synteser og analyser går fra udtryk til indhold eller fra indhold til udtryk, dvs. går fra forståelse af delene, ordene og deres rækkefølge, til forståelsen af helheden, sætningen og dens mening, eller opløser indholdshelheder, sætningsmeninger, i deres bestanddele, sætningsled.

Jeg følger mig således ikke ramt af anlagen for den naive modeltænkning at *de abstrakte størrelser jeg formaldefinerer i min model, (umiddelbart eller gennem*

"genskrivning") svarer til de størrelser jeg møder i "virkeligheden", dvs. i den umiddelbare, ufortolkede, real eksisterende tekst. Efter min syntaksopfattelse er genskrivningsreglerne et redskab til at fortolke den ufortolkede, real eksisterende tekst. Jeg tror ikke på Chomskys teori om den autonomt eksisterende indholdstomme syntaks. For mig er syntaksen et redskab hvormed sprogbrogeren kommer fra udtryk til indhold og omvendt.

Begrebet 'konnektion' defineres i kap. IV B. Komposition side 523-599. Konnektion er betegnelsen for den meningsmæssige sammenhæng som afsenderen i teksten, ved hjælp af konnektorer eller komposition, markerer som gældende mellem de enkelte sætninger. Med andre ord handler komposition om tekstens syntaks, om syntese og analyse af tekster. Sprogbrogeren går altså fra forståelse af delene, sætningerne, til forståelse af helheden, afsnittet, kapitlet eller hele teksten. Svaret på Crux-spørgsmålet er således ganske simpelt: konnektion er en syntaktisk (dvs. sekventiel) relation.

I § 98 har jeg skelnet mellem gruppestrukturer og logiske typer. Det kan også kaldes hhv. sekventielle (digitale) regler og simultane (analoge) regler. På sætningsniveau og tekstniveau, som er omtalt ovenfor, opererer sprogbrogerne både med sekventielle syntaktiske regler og simultane semantiske regler. Og jeg har prøvet at adskille de forskellige regelsystemer på hvert niveau.

På sætningsniveauet fungerer der både syntaktiske regler, nemlig sætningsgrammatikken, og semantiske regler, nemlig isotopien. På tekstniveau fungerer der både to slags syntaktiske sekvensregler, nemlig motivolkningsregler og konnektionsregler, og to slags simultane regler, nemlig semantiske tematolkningsregler, og informationsstrukturelle regler om relevansen for modtageren.

De sekventielle syntaksregler fungerer som genskrivningsgrammatikker. Sprogbrogeren kan ved syntese nå fra delene til helheden, og ved analyse fra helheden til delene. De typeteoretiske semantikregler fungerer som mønstergenkendelse; i nogen sammenhænge genkender sprogbrogeren et givet udtryk som én kategori med én funktion, og i en anden sammenhæng det samme udtryk som hørende til en anden kategori med en anden funktion.

Den hermeneutiske cirkel - at man kan forstå helheden når man har forstået delene, og kun delene når man har forstået helheden - søger jeg altså at opløse ved at hævde at sprogbrogeren kombinerer syntaktiske og semantiske regler således at det ene er forudsætningen for det andet og det andet forudsætningen for det ene - på de forskellige niveauer i teksten.

Det jeg i den tre gange citerede sætning fra side 532, prøver at sige er følgende: En sætning indgår i konnektionshierarkiet med den del af det semantiske indhold som er fokuseret, ikke med det der er forudsat. Sætningen *Han er neger men velsoigneret*, kan kun indgå i konnektionsrelationer med de efterfølgende sætninger med indholdet 'velsoigneret', ikke med indholdet (som er forudsat i sætningen) 'neger' og som regel ikke velsoigneret'. Man kan altså fortsætte: ... og derfor kan vi godt ansætte ham som tjener, men ikke med ... og derfor kan vi ikke ansætte ham som tjener.

Jeg prøver her at vise at det nødvendige grundlag for en analyse af konnektionerne mellem to sætninger, både er den syntaktiske analyse af hvorledes meningen med sætningen er en funktion af betydningen af ordene og deres kombination, og den informationsstrukturelle kategorisering af hvorledes nogen informationer er forudsatte og nogen er fremsatte. Jeg viser således hvordan sekventielle og holistiske regelsystemer tager hinandens output som input.

Om begreberne 'grammatisk afhængighed' og 'imperativ'

Svar til Lisbeth Falster Jakobsen

Det er rigtigt at min grammatik side 90-149 ikke er fyldestgørende og udtømmende for så vidt angår begrebet 'afhængighed'. I kap. II. A. Sætningsbygning er 'afhængighed' alene defineret som afhængighed i forekomsten af grammatiske morfemer (dvs. morfemer i lukkede kolonner) af andre grammatiske morfemer ved en læsning fra venstre mod højre. Fx kan der kun forekomme et nominal der er indirekte objekt, hvis der derefter kommer et nominal som er direkte objekt.

Det er rigtigt at der også er afhængighedsrelationer mellem semantiske morfemer (morfemer i åbne kolonner) og grammatiske morfemer, fx det fænomen man kalder transitivitet, nemlig at der efter et verbum som *opføre* skal komme et objekt som *en bygning* eller *et skuespil*. Disse afhængigheder omtales under betegnelsen *valens* i kap. II. B. *Semantik*, specielt i §§ 32-34 om udsagnsstruktur. Efter min analyse er prædikateret *opføre sig* også divalent, dvs. "transitivt", i den forstand at det ikke kan optræde uden et efterfølgende mådesadverbial, fx *mærkeligt*.

Derudover er der afhængighedsrelationer mellem nogle semantiske morfemer og andre semantiske morfemer, fx i de tilfælde hvor bestemte prædikater normalt forbindes med argument 1 (logiske subjekter) og argument 2 (logiske objekter) af bestemte typer, fx kræver verbet *opføre*, i betydningen 'spille', og i ikke metaforiske sammenhænge, at argument 1 betegner 'levende væsener', og argument 2 betegner en 'semiotisk enhed', et skuespil. Man kan fx ikke finde **Sykket opførte hunden* uden at det må opfattes metaforisk. Dette beskrives under betegnelsen *semantiske roller* og *sammenhængsisotopi* i §§ 36-38.

Det er rigtigt at min disposition af bogen gør at disse tre afhængighedsforhold ikke stilles op i forhold til hinanden. Og det er også rigtigt at min grammatiske algoritme er utilstrækkelig som den er beskrevet i kap II. A. Regler om rækkefølgeafhængighed vil ikke virke hvis jeg ikke også tager hensyn til valens og sammenhængsisotopi. Men disse forhold er trods alt beskrevet andre steder i afhandlingen.

Det er også rigtigt at min beskrivelse af imperativ er præget af systemtvang. Jeg har fundet at det giver en god, dvs. udtømmende, dækkende og forklarende beskrivelse af fremtændte sætninger og spørgesætninger, hvis man opfatter subjektet som det eneste obligatoriske led i sætningen - i modsætning til Diderichsen der betragter det finite verbum som det eneste obligatoriske led i sætningen. Jeg får normalordstillingen i dansk til at være SVO, jeg får samme skema for hedsætninger og ledsætninger, og jeg får forklaret forskellen i funktion når subjektet er første led i sætningen, og når objektet er første led, fx *Jeg kender ham* med fokus på *kender*, og *Ham kender jeg* med fokus på *Ham*.

Nu kan man godt finde eksempler, hvor subjektet på n¹-pladsen faktisk er fokuseret, fx i *Han tabte Hun vandt*. Som beskrevet ovenfor kan sprogbrugeren i skrift afgøre dette ved konteksten; man kan kun opfatte *Han* som fokus i *Han tabte* fordi der bagefter kommer en parallel sætning med samme modsætningsfokus. Dette mønster af parallelle sætninger med modsætningsfokus kan i talen markeres med kontrastryk på de fokuserede led, og det kan godt opfattes som inkonsekvent at notere dette forhold i grammatikken, men det er da hverken ufornuftigt eller uoplysende. Modsetsningsfokus er omhyggeligt forklaret i § 67 om *Identitet og modsætning*.

Mit regelsystem med subjektet som eneste obligatoriske led gør at imperativer bliver beskrevet lidt akavet. Normalt er der jo ikke noget subjekt i en imperativ: *Gå din vej!* Jeg

kunne da enten vælge at sige at subjektet er underforstået på n¹-pladsen, hvorefter alle mine øvrige regler ville træde ud af kraft, eller jeg kunne vælge at sige at imperativen - som jo kan genkendes som en anden verbalform end andre finite verber - faktisk står på subjekt-pladsen n¹ hvorefter alle andre regler passer. Jeg valgte det sidste, men det er ikke smukt.

Endelig findes der imperativiske sætninger der har et subjekt: *Gå du bare din vej. Tag du dit gode tøj og gå!* Jeg mener faktisk at det er en god ide at disse sætninger får en anden analyse end imperativ-sætninger uden eksplicit subjekt, for de betyder ganske givet noget andet. De kan kun opfattes som ironiske, dvs. som semicitater af den tiltalte, og de betyder noget i retning af: 'hvis du gerne vil, må du gerne gå din vej for min skyld', og: 'hvis du er fornærmet, kan du jo bare gå'.

Eksplicit subjekt ved imperativ angiver at der ikke er tale om et påbud, men om ironisk tilladelse, om en taler der, med dækket direkte tale, gør grin med en andens intentioner. Derfor analyseres imperativer med subjekt ikke som imperativer med imperativen på n¹-pladsen, men som almindelige sætninger med det finite verbal på e-pladsen og subjektet på n¹-pladsen.

Lisbeth Falster Jakobsen spørger: *Hvordan håndterer du egentlig forholdet mellem normaliteten og det mindre normale i regelværket?* Jeg må vist indrømme at jeg slet ikke i PRAXT beskriver det mindre normale i mine grammatiske regler - og det er en mangel ved min beskrivelse. Reglerne kan fx ikke gøre rede for hvorledes man kommer fra udtryk til indhold i eksempler som dette - selv om enhver sprogbruger jo let kan forstå hvad meningen er.

Ti år gammel kun du var	*e a n1 vf2
- du på plejehjemmet ta'r	n1 a1 vf2
der visiter du jo gjorde	*e N n1 a1 vf2
og vi tror, det alle mere	*n1 vf2 (n1 N vf2)
ja, lidt slik der så faldt af	e n1 a1 vf2
og en krone nu og da	

Jeg er siden blevet klar over at jeg kan formulere de grammatiske regler endnu mere generelt end i PRAXT, således at regelværket både beskriver det normale og afvigelser så

store som dem der forekommer i konfirmationssange, og angiver hvad der er normalt og hvad der er afvigende, men forsigtigt. Jeg har ikke tid eller plads til at beskrive dette reviderede regelværk her, men jeg fremlægger det i en artikel om *Positive og grammatiske kendsgerninger* i første nummer af *SPRÅU - SPRøgvidenskabelige arbejdspapirer fra Aarhus Universitet*.

Om begrebet 'letleddsplads'

Svar til Erik Hansen

I mit grammatiske kapitel *II. A. Sætningsbygning* har jeg - som jeg har set det hos Diderichsen - defineret en letleddsplads, hvor tryksvage pronominer der er objekter, er placeret til venstre for nægtelsen: *Det generer ham ikke* i modsætning til *Det generer ikke Lars*. Det led til venstre for hvilket der er en letleddsplads er ikke blot nægtelsen, og ikke blot operatorene, men alle de led der står på *a*²-pladsen, herunder attitudeadverbialer og relationsadverbialer.

Min forklaring på dette fænomen er den at afsenderen ved at placere de lette pronominer til venstre for sætningsadverbialer markerer at de ikke falder under dette adverbials virkeområde - hvilket er det samme som at sige at de ikke kan være ytringens fokus. Det hænger sammen med at lette pronominer for det første altid må være allerede kendt information, de er jo en slags bestemt form; og for det andet ikke kan have modsætningsfokus, for så ville de også have modsætningstryk.

Erik Hansen spørger nu: hvorfor kan man ikke sætte to lette pronominer til venstre for nægtelsen: **Det generer dig og mig ikke*, det skal hedde: *Det generer ikke dig og mig*.

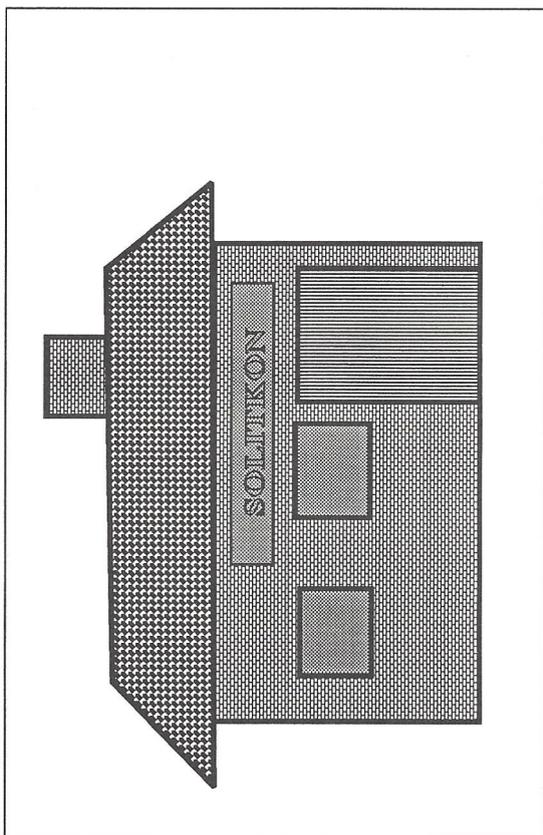
Pronominer er den letteste måde at henvise til kendt information, de er den svageste henvisning som er tilstrækkelig til genkendelse. Men hvis man vil henvise til 'dig og mig', er ordene *dig og mig* ikke den svageste henvisning - det er derimod: *os*. Skal man altså vælge den svageste henvisning skal man sige: *Det generer os ikke* - med *os* på letleddspladsen. I sætningen *Det generer ikke dig og mig* er *dig og mig* ikke tryksvage, men har modsætningstryk og derfor også modsætningsfokus.

Erik Hansen spørger videre: Hvorfor kan man sige: *Hun bor her ikke*, når man ikke kan sige: **Peter studerede dengang ikke*?

Forskellen er den at *her* er et bundet, valent led, mens *dengang* er et ubundet, ikke-valent led i deres respektive sætninger. Fokus falder generelt på det sidste **bundne** led, og en placering af *her* til venstre for *a*²-pladsen markerer således at ledet ikke er fokuseret selv om det er bundet. Derimod falder fokus ikke på et ubundet led længst til højre i sætningen, og derfor behøver taleren ikke at ved placering på letleddspladsen at markere at det ikke er fokuseret. I sætningen *Peter studerede ikke dengang* falder nægtelsens kraft, og dermed fokus, normalt, dvs. når der ikke er stærktryk på *dengang*, på *studerede*.

Jeg vil gerne på dette sted - da jeg ikke fik rigtig lejlighed til det ved forsvarshandlingen - sige tak til opponenterne, både de officielle og dem ex auditorio. Jeg takker for at de har villet bruge så meget tid, energi og skapsindighed på at læse min afhandling, og jeg er glad for, på foranledning af deres oppositioner, at kunne præcisere begreber og argumentationslinjer i *PRAXT*, som måske ikke er så klare i selve bogen.

En særlig tak vil jeg rette til de uofficielle opponenter fordi deres antal - af alle mulige tal - udgjorde præcis fem. Tak til Peter Harder, Lars Heltoft, Lisbeth Falster Jakobsen, Mette Kunøge og Rolf Reitan. Der er ingen der tror på talmystik her.

Når man kører med bussen fra Fåborg til Svendborg, ser man på venstre hånd et lille hus hvorpå der står: *SOLLIKON*. Er det en tekst?